

bilimname XLI, 2020/1, 67-95
Geliş Tarihi: 21.03.2019, Kabul Tarihi: 01.04.2020, Yayın Tarihi: 15.05.2020
doi: <http://dx.doi.org/10.28949/bilimname.542932>

İSLAM MEDENİYETİNE KATKILARI AÇISINDAN ENGELLİLER

İlyas AKYÜZOĞLU^a

Öz

Medeniyet sözcüğünü dört başı mamur, kapsam ve sınırlılıklarını net bir şekilde ortaya koyarak tarif etmeye çalışmak sosyal bilimler alanında karşılaşılan en büyük zorluklardan bir tanesidir. Medeniyetin kısaca tarifinin zorluğu ifade ettiği anlamın çok kapsamlı olmasından kaynaklanmakla birlikte biz yine de “insanoğlunun, yeryüzündeki hayatı güzel, yaşanabilir, sürdürülebilir bir hale getirmek için ortaya koymuş olduğu maddi ve manevi çabaların tümü” şeklinde tarif edersek tanımlamanın daha isabetli olacağını düşünmekteyiz.

İnsanoğlunun yeryüzünü yaşanabilir hale getirme adına ortaya koyduğu çabalarının ürünü olan medeniyetlerin gücü ve büyüklüğü, ürettikleri maddi/manevi değerlerin etkinliği ile doğru orantılıdır. Burada maddi değerler genelde medeniyetlerin gücünü, manevi değerler ise büyüklüğünü temsil eder. Dünyadaki gelmiş-geçmiş medeniyetlere göz attığımızda ise maddi gücünü koruyamayan medeniyetlerin tarih sahnesindeki etkinliklerinin ya zayıfladığını ya da ortadan kalktığını görürüz. Bunlardan maddi gücünü kaybetmiş olmasına rağmen hala etkinliğini sürdüreni ise İslam medeniyetidir. Çünkü İslam medeniyeti manevi değerler üzerinde yükselmiş, maddi gücü ise sonradan elde etmiştir. İslam medeniyetini değerli ve güçlü kılan şeylerin başında ise insana, Allah’ın yarattığı en saygıdeğer varlık gözüyle bakması gelir. İnsan, insan olması hasebiyle değerlidir. Dili, ırkı, rengi veya engeli yüzünden ayrımcılığa tabi tutulmaz.

Çalışmada İslam medeniyetinin inşa edildiği ilk yüzyıllarda yaşamış ve bu sürece katkıda bulunmuş/katkılarıyla ön plana çıkmış olan engelli bireyler ele alınmıştır. Ayrıca engellilerin rengi, dili, etnik kökeni hatta konu İslam medeniyeti olmasına rağmen dini aidiyetleri dahi araştırma konusu yapılmamıştır; önemli olan İslam medeniyetinin inşa sürecine olan katkılarıdır. Nitekim İslam düşünce felsefesinde ve bu düşüncenin yansıması olan medeniyetinde engelliler, toplumsal yapının aksayan değil ayrılmaz parçasıdır. Bu yaklaşımın bir tezahürü olarak İslam coğrafyasında engelli bireyler azami derecede topluma entegre olmuşlar, üretkenlikleri ile de

^a Dr. Öğr. Üyesi, Yalova Üniversitesi, ilyasakyuzoglu@gmail.com

medeniyetin inşasına ve yükselmesine büyük katkılarda bulunmuşlardır.

Anahtar kelimeler: İslam Tarihi ve Sanatları/İslam Tarihi, Engelliler, İslam Medeniyeti, Siyasi ve Askerî Alan, Dinî ve Beşerî İlimler.

DISABLED PEOPLE FROM THE PERSPECTIVE OF THE CONTRIBUTIONS TO CONSTRUCTION ISLAMIC CIVILIZATION

One of the biggest difficulties in the social sciences is the attempt to describe the term “civilization” in a clear way, by clearly describing its contents and limitations. Although this difficulty of describing, we can describe the civilization briefly is, “all of the material and spiritual efforts of mankind to make that human life on the earth, beautiful, liveable and sustainable”.

The magnificence and power of civilizations is measured by the material and spiritual values that they produce. We can say that while material values represent power in general, spiritual values represent magnitude. When we look at, the past and present civilizations in the world, we can see that civilizations, which can not protect their material power in general, can not protect their existence. The Islamic civilization is still alive, although it has lost its material power. Because the Islamic civilization has risen above spiritual values, and the material power obtained subsequently. At the beginning of the things that make Islamic civilization valuable and powerful comes to look at the mankind most respectable being created by Allah. Human beings are valuable because they are human beings. The human is can not discriminated because of his language, nation, color or disability.

[The Extended Abstract is at the end of the article.]

Giriş

Engelliliğin ne olduğu ve kimlerin engelli olarak kabul edilmesi gerektiği ile ilgili farklı tanımlamalar mevcuttur.¹ Bu farklılıklar, genelde kültürlerin engelliliğe yaklaşım tarzları ile hukuki düzenlemelerin doğurduğu hak/sorumluluk/lar açısından yapmış oldukları tarif/taahhüt/lerden kaynaklanmaktadır.

Dünya devletlerinin genelde ortak norm olarak kabul ettikleri Birleşmiş Milletler kararlarına baktığımızda, BM Genel Kurulu'nun 9 Aralık

¹ Neslihan Çetinkaya Görmüş (2007). *İslam Fıkında Engellilerin İbadet Hukuku*. Yüksek Lisans Tezi. Sakarya: Sakarya Üniversitesi, 6-30.; Münür Tezcan (2006). *Kur'an'ın Engellilere Yaklaşımı ve İslam'ın Engellilere Tanıdığı Kolaylıklar*. Yüksek Lisans Tezi. Kahramanmaraş. Sütçü İmam Üniversitesi, 4-8.

1975 tarihli toplantısında kabul edilen “3447 Sayılı Engelli Hakları Beyannamesi”nin birinci maddesinde engelli birey: “Normal bir ferdin kişisel veya sosyal yaşayışında kendi kendine yapması gereken işleri, bedensel veya zihinsel kabiliyetlerinde kalıtsal veya sonradan meydana gelen herhangi bir noksanlık sonucu, yapamayan kişidir” şeklinde tanımlanmaktadır. Yani engelli, bir başkasının veya bir aletin yardımı olmadan hayatın normal akışı içerisinde insani eylemleri kendisinde bulunan bir engel (özür) yüzünden tam olarak yerine getiremeyen kişidir.

Bir başka açıdan bakıldığında ise hiçbir insanoğlu aslında tam bir yetkinliğe sahip değildir. Kur’an-ı Kerim, Târik suresinin dördüncü ayetinde bu gerçeği: “Her canlı için bir koruyucu vardır.” şeklinde ifade etmektedir. Müfessir İbn Kesir bu âyeti: “Allah, herkes için bir koruyucu görevlendirmiştir ve bu koruyucu onu felaketlere karşı koruma altına alır”² şeklinde tefsir etmiştir. Muhtemelen burada, insanın, başına gelecekler konusunda aldığı tedbirlerin, onu felaketlere karşı korumada tek başına yeterli olmayacağı, bunun ancak Allah’ın izni ve yardımı ile mümkün olacağı kastedilmiştir.

Kur’an, herhangi bir tasnif yapmadan insanların, Allah’a kullukta bulunmaları için yaratıldığını ifade etmektedir.³ İnsan, boş yere yaratılmamıştır ve yeryüzünde sürdürdüğü olduğu hayatı boyunca da başıboş bırakılmayacaktır.⁴ Yeryüzü onun için bir imtihan alanıdır ve yaşadığı sürece çeşitli şekillerde (bazen canıyla bazen malıyla) sınava tabi tutulacaktır.⁵ Mü’minlerin, imtihan dünyasında yaratılış gayelerine uygun hareket edip Allah’ın rızasına erişmeleri onlar için tek kurtuluş yoludur. Çünkü O’nun tarafından yaratılmışlardır ve dönüş de yine O’na olacaktır.⁶

Bir mü’min, imtihan dünyasında başarılı addedilmek istiyorsa öncelikle Allah’a ve ahiret gününe iman etmelidir. Sonra da insanlara iyiliği emredip kötülükten de alıkoymalıdır. Hayırlı işlerde diğer insanlarla yarış içerisinde olmalıdır.⁷ Bu ölçütler erkek, kadın, engelli, engelsiz bütün mü’minler için geçerlidir ve ancak o zaman Allah’ın rızasına erişip cennete girebileceklerdir.⁸

² Ebü'l-Fidâ' İmâdüddîn İsmâîl İbn Kesîr (1999). *Tefsîr*. (Cilt. 1-8) thk: Sâmî b. Muhammed Selâme. 2. baskı. Riyad: Dâru Tayyibe li'n-Neşri ve't-Tevzî', VIII, 375.

³ Zâriyât/ 51, 56.

⁴ Kıyame/ 75, 36.

⁵ Bakara/ 2, 155.

⁶ Bakara/ 2, 156.

⁷ Al-i İmran/ 3, 114; Bakara/ 2, 82; Nisa/ 4, 57, 122; A'raf/ 7, 42; Hac/ 42, 77.

⁸ Nisa/ 4, 124.

İslâm'a göre insanın Allah katındaki değeri ve üstünlüğü imanındaki samimiyetle ilgilidir.⁹ İnsanı Allah Teâlâ nezdinde değersiz ve kıymetsiz kılan şey ise inkarcılığıdır.¹⁰

Hz. Peygamber de insanın Allah nezdindeki değerini belirleyen şeyin dış görünüm veya mal varlığı olmadığını, "Allah sizin sûretlerinize ve mallarınıza bakmaz, lakin sizin kalplerinize ve amellerinize bakar."¹¹; "Sizin en hayırlınız ahlâkı en güzel olanınızdır."¹² şeklindeki hadislerinde vurgulamıştır.

Kur'an, engelliliğe ve engellilere kategorik olarak yaklaşmamaktadır. Kendisinde bulunan özür sebebiyle engelli bireyi, herhangi bir engeli bulunmayan diğer insanlardan hak ve sorumluluklar açısından farklı değerlendirmemektedir. Bununla birlikte Kur'an'da engelliliği ifaden eden kavramlar da zikredilmektedir. Fakat bunların çoğu mecazi anlamdadır ve inanca karşı direnç gösterenler için kullanılmıştır. Örneğin, engelliliği de ifade eden summ/sağır kelimesi sekiz yerde, umy/kör kelimesi on yedi yerde, bukm/dilsiz kelimesi ise bir yerde inkarcıları eleştirmek için mecâzî anlamda kullanılmıştır.¹³

Kur'an'da bu mecazi anlatımların yanında görme, işitme, konuşma, ortopedik ve zihinsel engelliler ile hastalardan da söz edilmektedir. Bu bahislerin amacı engellileri onore etme, dinî ruhsat bildirme ve şifa verenin Allah olduğunun insanlara bildirilmesidir. Dolayısıyla fiziksel engellilik ve hastalıktan söz eden ayetlerin sayısı azdır.¹⁴ Fiziksel anlamda engellilik ve hastalıktan bahseden ayetlerin sayısının az olmasını Kur'an'ın engellileri muhâtabiyet veya mükellefiyet açısından engelsiz insanlardan ayrı bir kategoride değerlendirmedeği düşüncesi ile örtüştürebiliriz.¹⁵

Tabii ki burada engellide bulunan kısıtlar da dikkate alınmamış değildir. Çünkü İslam'da bireyin sorumluluğu, gücüyle ve kapasitesiyle ölçülür. Gücü ve kapasitesi fazla olanların sorumluluk dereceleri de doğal olarak diğerlerine nazaran fazla olacaktır ki, adalet ve musâvât-ı hukuk (hukukun eşitliği) bunu gerektirir; tıpkı zengin olmayanın zekâtla mükellef

⁹ Hucûrât/ 49, 13; Hacc/ 22, 37; Şuârâ/ 26, 89.

¹⁰ Enfâl/ 8, 55.

¹¹ Ahmed b. Hanbel (1982). *el-Müsned*. İstanbul: Çağrı Yay., II, 285, 539.

¹² Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail (1981). *el-Câmiu's-Sahih*. İstanbul, Edeb, 38; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, II, 185.

¹³ Mustafa Kırkız (2007). "Hakikat ve Mecaz Bağlamında Kur'an'da Engellilik İfade Eden Sözcüklerin Linguistik Analizi". *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. (12:1) XII, 115.

¹⁴ Münir Tezcan (2007). "Kur'an'ın Bedensel Engellilere Yaklaşımı". *KSÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi*. (10), X, 141.; agm, X, 143.

¹⁵ Hac/ 22, 46.

olmaması gibi.¹⁶ Neticede dünya imtihan dünyası ve engelli birey de bu imtihandan sorumlu olduğuna göre, imtihanın da adil ve ölçülü olması gereklidir.¹⁷ Yani engellilerin imtihanı da sahip oldukları organlara göre olacaktır ki bunu da memur adaylarının tahsil derecelerine göre farklı sınavlara tabi tutulmalarına benzetmek mümkündür.¹⁸ Sonuç olarak, gerek doğuştan gerekse sonradan meydana gelen bir engeli bulunan birey, İslam medeniyeti nazarında özeldir; muamelatla, ibadetle ilgili meselelerde ayrıcalığa sahiptir.¹⁹

A. İslâmî Epistemolojide Engelli Birey

Engelli, İslam Medeniyetinin bakış açısına göre mekanizmanın aksayan parçası değil, aksine canlı organizmanın tamamlayıcı bir uzvudur.²⁰ Dolayısıyla Müslüman kişi, bedeninin herhangi bir yerinde sıkıntı varsa nasıl ki ancak o sıkıntıyı giderdikten sonra normal yaşantısına dönebiliyorsa, aynı şekilde toplumsal hayatın normal akışı içerisinde kendisinde bulunan engel yüzünden sorun yaşayan bireyleri de o hayata entegre ettiğinde normal bir toplumsal hayata kavuşmuş olacaktır.

Müslümanların engelli bireylere yaklaşım tarzını belirleyen şeyler, diğer bütün uygulamalarda da olduğu gibi Kur'an ilkeleri ve Hz. Peygamber'in uygulamalarıdır.²¹ Her çağ ve toplumda mevcut olan engelli bireyler, Hz. Peygamber'in idaresi altındaki ümmet içerisinde de mevcuttular. Doğuştan veya sonradan, savaş ve hastalık gibi farklı sebeplerden dolayı bedensel engelli hale gelmiş olan sahabiler kaynaklarda zikredilmektedir. Bunlardan Abbas b. Abdulmuttalib, Abdullah b. Abbas, Abdullah b. Amr b. Âs, Abdullah b. Cahş, Abdullah b. Ebî Evfâ, Abdullah b. Ümmi Mektûm, Hârise b. Numan, Itbân b. Mâlik, Kâb b. Mâlik, Habîb b. Fûdeyk, Habbân b. Münkız, Osman b. Maz'ûn, Sa'd b. Ebî Vakkâs, Câbir b. Abdillâh b. Amr, Hassân b. Sâbit ve Abdullah b. ez- Zübeyr'in annesi Esmâ'nın görme engelli oldukları bilinmektedir.²²

Hz. Peygamber'in engellilere yönelik yaklaşımını genel bir çerçeve

¹⁶ Elmalılı Hamdi Yazır (t.y.). *Hak Din Kur'an Dili*. (Cilt. 1-10). İstanbul: Eser Kitabevi, VII, 997-98.

¹⁷ Bakara, 18; Nûr, 61; Mâide, 110.

¹⁸ Veysel Kasar (2013). "Allah'ın Adalet ve Hikmeti Bağlamında Engellilik Problemi". *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. (29), s. 99.

¹⁹ Nûr/24, 61; Fetih/48, 17; Bakara/2, 185.; Nisa/4, 95.

²⁰ Buhari, Rahmetü'n-Nâs ve'l-Behâim, 27; Müslim, Terahumu'l-Mu'minîn, 17.

²¹ Saffet Sancaklı (2006). "Hz. Peygamber'in Engellilere Karşı Bakış Açısının Tesbiti". *Dinbilimleri AAD*. (VI/2). s. 2.

²² Yusuf Açikel, (2010/2). "Hadisler Işığında görme Engelliler ve Bazı Öneriler". *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. (25), s. 27-28.

içerisine yerleştirmeye çalışırsak, onun, engellileri toplumun herhangi bir ferdinden ayrı tutmadığını; yeteneklerini, liyakat ve ehliyetlerini göz önünde bulundurarak kamu görevlerinde istihdam ettiğini, sosyalleşmeleri için gereken tedbirleri aldığını görürüz. Hz. Peygamber, görme engelli olan Abdullah b. Ümmi Mektûm'u on üç kez Medine'de kendi yerine vekil bırakmış, fetihten hemen sonra da yürüme engelli olan Muaz b. Cebel'i Mekke emiri ve muallimi olarak tayin etmiştir. O'nun bu türden uygulamaları engellilerin toplumla işlevsel bütünleşmesi adına yol gösterici nitelikte davranışlardır.²³

H. Peygamber yine başka bir görme engelli sahabe olan Itbân b. Mâlik'e evini mescit edinmesi için izin vermiştir. Rivayetlere göre Itbân, Rasûlullah (s.a.v.)'e gelerek şöyle dedi: "Ben görme güçlüğü çeken birisiyim. Kimi zaman karanlık, yağmur ve sel oluyor. Evime gelerek bir yerde namaz kılsanız da ben orasını namazgâh edinsem." Bunun üzerine Allah'ın elçisi geldi ve ona yer olarak nereyi tercih ettiğini sordu. Itbân evin bir yerini gösterdi ve Rasûlullah (s.a.v.) orada namaz kıldı."²⁴

Bu rivayeti, "engellilerin kamu görevlerinde istihdam edilebilmesi için gerekli ortamın hazırlanmasının, devlet idarecilerinin görevlerinden bir tanesi olduğu" ilkesine dayanak yapabiliriz. Çünkü Itbân, engeli nedeniyle her zaman Mescid-i Nebevi'ye gidemiyordu. Buna rağmen kendisine "gelmene gerek yok, evinde kılsın" denmemiş, bulunduğu mekânda namaz kılmasına ve kıldırmasına ruhsat verilmiştir. Hz. Peygamber, burada modern tabirle gözlemlenme yapmış, sorun ile çözümü arasında dinin temel ilkeleri açısından sakınca doğuracak herhangi bir problem olmadığını gördükten sonra da engellinin talebine onay vermiştir.

Fakat aynı mazeretle kendisinden talepte bulunan başka bir engelliye ise onay vermemiştir: Rivayete göre görme engelli bir sahabe Hz. Peygamber'e gelir ve "Ey Allah'ın Resulü! Elimden tutup beni mescide getirecek bir kimsem yok!" diyerek namazını evinde kılmak için izin ister. Hz. Peygamber önce ona izin verir ama sahabe dönüp giderken tekrar çağırarak: "Ezanı işitiyor musun?" diye sorar. Sahabe: "Evet" deyince de: "Öyleyse davete icabet et!" diyerek onun namazını evinde kılmasına izin vermez.²⁵ Buradaki uygulamadan da bir önceki engellinin mazeretinin kabul sebebinin sadece engeli ile ilgili olmadığını, engellilerin içerisinde buldukları

²³ Yusuf Acar (2013). "Saadet Asrı Model Toplum Tecrübesinin Engellilere İlişkin Kodları". *Dinbilimleri AAD*. (XIII/1). s. 160.

²⁴ Buhârî, Ezân 40, Teheccud 36; Ebû Abdirrahman Ahmed b. Şuayb Nesâî (1981). *Sünen*. İstanbul: Çağrı Yay, İmâme, 10.

²⁵ Müslim, Mesâcid 255.; Ebi Davud, Salat 46.

şartların dikkate alındığını ve ona göre bir çözüm üretildiğini anlamaktayız.

Habbân b. Munkız olayına baktığımız zaman da Hz. Peygamber'in engellileri, sadece sosyal hayata değil; ticari hayata da entegre etmek için gerekli tedbirleri aldığını ve onlara özgü kurallar ihdas ettiğini görmekteyiz. Hatta Habbân için yapılan ticari kural düzenlemesi modern yüzyılda neredeyse aynı çerçevede tüketiciyi koruma adına ortaya konulan cayma hakkı ile bire bir uyuşmaktadır. Habbân b. Munkız, Hz. Osman devrinde vefat etmiş olan bir sahabidir. Başından almış olduğu bir darbe yüzünden beyin sarsıntısı geçirmiş ve engelli hale gelmişti. Akli dengesi bozulmuş, dili kaymış ve gözleri de iyi görmez olmuştu. Habbân ticaretle uğraşır ve çoğunlukla yaptığı alışverişlerde aldanırdı. Bunun üzerine ailesi Hz. Peygamber'e başvurup onun ticaretten men edilmesini ister. Rasûlullah (s.a.v.) Habbân'ı çağırır ve alışverişten uzak durmasını söyler. Fakat Habbân: "Ey Allah'ın Elçisi! Ben ticaret yapmadan duramam ki!" deyince, Hz. Peygamber: "O halde alışveriş yapacağın zaman, 'aldatmak yok!' diye karşı tarafa söyle" buyurur.²⁶ Hz. Peygamber ayrıca: "Bak, sen satın aldığın her malda üç gün muhayyersin. Eğer o maldan memnun olursan ne âlâ; yok eğer beğenmezsen sahibine geri ver."²⁷ diyerek ona alışverişinde muhayyerlik hakkı tanır.²⁸

Hz. Peygamber zamanında engellilerin toplumsallaşması ve sorumluluk almaları ile ilgili zikredebileceğimiz dikkat çekici örneklerden bir tanesi de Amr b. Cemuh (ö. 3/625) olayıdır. Normal şartlar altında, Kur'an'da mazeret olarak kabul edilen herhangi bir gerekçesi olmayan her bir Müslüman erkeğin savaş ilan edildiğinde orduya katılımı zorunludur. Engeli olanlar bu zorunluluktan muaftırlar. İleri derecede yürüme engelli²⁹ olan Amr b. Cemuh ise Allah yolunda cihad etmek ve bu uğurda şehitlik mertebesine erişmek istemektedir. Bunun için Mekkeli müşriklerle yapılan ilk büyük savaş olan Bedir Gazvesi'ne katılmak ister; fakat ileri derecedeki engeli yüzünden orduya alınmamasını isteyen ailesinin talebi üzerine Hz. Peygamber kendisine izin vermez.

Fakat Uhud Gazvesi öncesinde çocukları tekrar kendisine engel olmak isteyince: "Siz beni Bedir'de cenneti kazanmaktan alıkoymuştunuz." diyerek durumunu Hz. Peygamber'e arz eder. Ondaki katılma şevkini gören Rasûlullah bu sefer ona izin verir. Bunun üzerine, "Ey Allah'ın Rasûlü! Allah

²⁶ Buhârî, Büyû', 34, 48; Müslim, Büyû', 48.

²⁷ Nesâî, Büyû', 10.

²⁸ Ebû'l-Hasen Alî b. Ömer b. Ahmed ed-Dârekutnî, (2004). *Sünen*, (Cilt. 1-5). thk: Şuayb el-Arnaut. Beyrut: Muessesetu er-Risale, IV, 10 (H. No: 3011).

²⁹ Ebû Nuaym Ahmed b. Abdillâh el-İsbahânî (1998). *Marifetü's-sahâbe*. thk. Adil b. Yusuf. 1. Baskı. Riyad: Daru'l-Vatan li'n-Neşr. IV, 1984, 1985.

yolunda savaşır ve şehit olursam, cennette sağlam ayaklarla yürüyebilecek miyim?” diye sorar. ‘Evet’ cevabını alınca da savaşta ön saflarda oğluyla beraber şehit oluncaya kadar savaşmaya devam eder. Hz. Peygamber’in, savaş meydanındaki azmini gördüğünde şehadetinden önce takdirlerini ifade etmek için ona: “Ya Amr! Cennette sapasağlam ayaklarla yürüdüğünü görür gibiyim!”³⁰ şeklinde seslendiği rivayet edilmiştir.

Engellilerin İslam toplumundaki konumlarının, kategorik değil de bazı kısıtları bulunan Müslüman bireyler şeklinde olduğu bu ve benzeri örneklerde çok rahat görülebilir. Kur’ânî ilkeler ve bu çerçevede hareket eden Hz. Peygamber’in uygulamaları, onların toplumdan ayrı tutulmalarını Müslümanlara öğretmektedir. Buradan yola çıkan Müslüman âlimler ve idareciler de engellilerin hayatını kolaylaştırmak, onları sosyal hayata entegre etmek için zihin yormuşlar, onlar için hayatı kolaylaştırıcı pratikler geliştirmeye çalışmışlardır.

Hz. Ömer zamanında maliye teşkilatı (beytu’l-mal) kurulmuş, divanlar aracılığıyla atâ (maaş) defterleri oluşturulmuştu. Burada kendilerine maaş bağlanan kişiler kaydedilmekteydi ve ayrıca toplumun engelliler de dahil her kesimine maaş bağlanmıştı.³¹

Devletin imkanları arttıkça engellilere, engel derecelerine göre kurumsal hizmetler de verilmeye başlanmıştır. Engellilere kurumsallaşmış hizmetler ilk defa altıncı Emevi Halifesi Velid b. Abdülmelik (86-96/ 705-714) tarafından oluşturulan Divanu’z-Zemnâ (Müzminler-hastalar Divanı/teşkilatı) çatısı altında organize edilmeye başlanmıştır. Halife, bu kurumun başına İshak b. Kubeysa isminde bir vezir (bakan) atamıştı.³² Halife, Şam’da 88/706 yılında çağın her türlü hastalığı ile ilgilenen ve ayrıca engelli hizmetlerinin de yürütüldüğü bir sağlık kompleksi (Bîmârîstan) inşa ettirmişti. Burada görme engelliler, kötürüm olanlar ve cüzzamlılar da iskân ediliyordu. Burada, her bir bakıma muhtaç kişi için bir görevli istihdam edilmişti³³ ve onların bütün ihtiyaçları karşılanıyordu.³⁴

³⁰ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, V, 299.

³¹ Ekrem b. Ziya el-Umerî (2009). *Asru’l-Hilâfe er-Râşide*. Riyad: Mektebetu’l-Ubeykân, s. 233-240.

³² İbn Asâkir (1995). *Tarihu Dimeşk*. (Cilt. 1-80). thk: Amr b. Ğarame el-Amrî. Beyrut: Daru’l-Fikr li’t-Tıbaa ve’n-Neşr ve’t-Tevzî, VIII, 270.

³³ Muhammed b. Cerir et-Taberî (h.1387). *Târîhu’r-Rusul ve’l-Mulûk*. (Cilt. 1-11). Beyrut: Daru Turâs, VI, 496.

³⁴ Taberî, (h.1407). *Tarihu Taberi*. (Cilt. 1-5) Beyrut: Daru Kutubi’l-İlmiyye, IV, 29.; İbn Miskeveyh (2000). *Tecâribu’l-Umem ve Teâkibu’l-Himem*. (Cilt. 1-7). thk: Ebu’l-Kasım İmâmî. Tahrân: Surûş, II, 422.; İbn Kesîr (1988). *el-Bidâye ve’n-Nihâye*. (Cilt. 1-14). thk: Ali Şîrî. b.y.: Daru İhyâ-i Turâs Arabî, IX, 186.

Halife Ömer b. Abdulaziz de Şam'a bağlı şehirlere yazı göndererek divanda kayıtlı olan âmâ, kötürüm, felçli, müzmin hastalığı bulunanların bildirilmesini istedi. Kendisine bu durumda olanların isimleri arz edildikten sonra, her âmâ için bir rehber, her iki müzmin hasta için bir hizmetçi tahsis edilmesini emretti.³⁵

Sonraki yüzyıllarda ise Ahmed b. Tulun (Tulunoğulları) Mısır'ın Fustat şehrinde (Bîmâristan Atik-259/872), ardından Sultan Selahaddin Eyyubi Kahire'de (Bîmâristan Nâsirî/Salâhî-567/1171) ve yine Kahire'de Sultan Mansur Kalâvûn tarafından (Bîmaristan Mansûrî/Kalavun-678/1279) Bîmâristanlar inşa edilmiştir.³⁶ Selçuklular döneminde de 602/1206 senesinde ilk defa Kayseri'de Daru's-Şifâ inşa edildi.³⁷ Osmanlılar ise ilk defa I. Bayezid zamanında Bursa'da Daru's-Şifâ (802/1399) inşa ederek ³⁸ aynı felsefe ile hizmet vermeye devam ettiler.

Müslüman toplumlarda engelli birey, engeli nedeniyle ne kınanmış ne de hor görülmüştür. Batıda ise günümüzde engelliye yaklaşımlar gayet insancıl olmakla birlikte tarihte olumsuz ve gayri insani bir seyir izlemiştir. Orta çağ batı dünyasında engellilere kötü muamelede bulunulmuş ve toplumdaki tecrit edilmişlerdir. Kaynaklarda zihinsel engellilerin aç bırakılarak ölüme terk edildikleri, hatta içlerine şeytan girdiği düşüncesiyle yakıldıkları dahi ifade edilmektedir.³⁹

B. İslam Medeniyetine Katkıda Bulunan Engelliler

1. Siyasi ve Askerî Alanlarda Katkıda Bulunanlar

a. Abdullah b. Ümmi Mektûm (ö. 15/636).

Abdullah b. Ümmi Mektûm, doğuştan görme engellidir. Devlet başkanvekilliği ve ordu sancaktarlığı yapmış, savaş meydanında da şehit olmuştur.

Mekke aristokratlarına İslam'ı anlatmaya çalıştığı esnada yanına geldiği için kendisine yakın alaka göstermeyen Hz. Peygamber'in sert bir şekilde uyarılması⁴⁰ onun hikayesinin ibret timsali olarak aktarılmasını sağlamıştır. Bundan dolayı Abdullah b. Ümmi Mektûm, gerek Hz. Peygamber'in gerekse Müslümanların hatıralarında önemli bir yere

³⁵ İbn Asâkir, *Tarihu Dimesk*, XLV, 218.

³⁶ Kalkaşendî (1985). *Meâsiru'l-Înâfe fi Meâlimi'l-Hilâfe*. (Cilt. 1-3). thk: Abdussettar Ahmed Firac. Kuveyt: Matbaatu Hükûmeti'l-Kuveyt, I, 519.

³⁷ Ahmed İsa (1981). *Târîhu'l-Bîmâristanât fi'l-İslam*. Beyrut: Daru'r-Raid Arabi, s. 270.

³⁸ Ahmed İsa (1981). *Târîhu'l-Bîmâristanât fi'l-İslam*, 271.

³⁹ Polat Has (1991). *İslamiyet'te ve Hıristiyanlıkta İlim Anlayışı*. İzmir: TÖV Yay., s. 82.

⁴⁰ Abese, 80/1-10.

sahiptir⁴¹ ve engellilerle ilgili bir konu açıldığında da akla gelen ilk isimdir.

Hz. Peygamber, Abdullah b. Ümmi Mektûm'u, Mescid-i Nebevî'de müezzin olarak görevlendirmiştir.⁴² Ayrıca farklı sebeplerle ve zamanlarda Medine dışına çıktığında da on üç defa Medine'de kendi yerine vekil bırakmıştır.⁴³ Her zaman idari ve askeri konularda aktif bir yaşantıya sahip olan Abdullah b. Ümmi Mektûm, Hz. Ömer'in hilafeti zamanlarında da orduda sancaktarlık yapmış ve Kadisiye Savaşı'nda elinde sancak taşırken savaş meydanında şehit olmuştur.⁴⁴

İslâm hukukunda engellilerle ilgili hukuki normlar oluşturulurken Abdullah İbn Ümmi Mektûm her zaman en önemli referans kaynağı olmuştur. Engellilerin onların vekil bırakılmaları, imamlık yapmaları, müezzinlik yapmaları, savaşa iştirak etmeleri, farz namazlara katılmaları, korunma amacıyla köpek beslemeleri gibi konular onun sayesinde açıklık kazanmıştır.⁴⁵

b. Abdurrahman b. Avf (ö. 32/ 652).

Abdurrahman b. Avf, müsteşarlık, komutanlık, hac emirliği, beytülmal muhafızlığı, Hz. Osman'ı devlet başkanı seçen şura heyetinin başkanlığı gibi önemli askeri, siyasi görevler üstlenmiş olan yürüme engelli bir sahabidir.

İslam'ı kabul eden ilk sekiz kişilik grupta yer alan Abdurrahman b. Avf, rivayetlere göre dünyada iken cennetle müjdelenen on sahabiden de birisidir.⁴⁶ Katılmış olduğu Uhud Gazvesi'nde ağır yaralanmış ve ayaklarının biri engelli hale gelmiştir.⁴⁷ Ayrıca yakalandığı bir hastalık nedeniyle vücudunda kronik kaşıntı oluşmuştur. Bu hastalığın semptomlarının şiddetini azalttığı için kendisine ipek elbise giymesi tavsiye edilmiştir. Normal şartlarda Müslüman erkeklerin ipekten dokunan elbiseleri giymesi haram olmasına rağmen Hz. Peygamber, kendisinde bulunan bu özel durum

⁴¹ Hâkim en-Neysâbü'rî (1990). *el-Mustedrek ale's-Sahihayn*. (Cilt. 1-4). thk: Mustafa Abdulkadir Atâ. Beyrut: Daru'l-Kütüb İlmiyye, III, 735.

⁴² İbnü'l-Esîr (1970). *Üsdü'l-Gâbe fî Ma'rifeti's-Sahâbe*. thk: Muhammed İbrahim-Muhammed Ahmed Âşur- Mahmud Abdülvehhab. b.y., IV, 263; Abdullah Aydınlı (1999). "İbn Ümmü Mektûm". *İslam Ansiklopedisi*. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yay., XX, 434-435.

⁴³ İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-Gâbe fî Ma'rifeti's-Sahâbe*, IV, 264.

⁴⁴ İbn-i Hazm (1980). *Cevami'u-Sire*. (Cilt. 1-8). Beyrut: Daru'l-İlm li'l-Melayin, V, 83.; İbn-i Sa'd, *Tabakat*, IV, 212.

⁴⁵ Aydınlı, s. 434.

⁴⁶ Salahuddin Halil b. Aybek es-Safedî (2000). *el-Vâfi bi'l-Vefeyât*. (Cilt. 1-19). thk: Ahmed Arnaût. Beyrut: Daru İhyâi't-Turâs, XVIII, 126.

⁴⁷ el-İsbahânî, *Marifetü's-sahâbe*, I, 118.

dolayısıyla onun ipek elbise giymesine müsaade etmiştir.⁴⁸

Vefat ettiği tarih olan h. 32 yılına kadar devlet başkanlığı görevlerini yürüten halifeler Hz. Ebû Bekir, Hz. Ömer ve Hz. Osman'a müsteşarlık yapmıştır. Hz. Ömer zamanında bazen hac emirliği⁴⁹ ve bazen de beytülmale muhafızlık yapmıştır. Halife Hz. Ömer'e suikast düzenlendikten sonra bizzat halifenin işaretiyle onun yerine Mescid-i Nebevi'de namaz kıldırılmış ve yine Hz. Ömer tarafından halife adaylarından oluşan altı kişilik şura heyetine seçilmiştir. Medine'de 75 yaşındayken vefat etmiş, cenaze namazını da Halife Hz. Osman kıldırılmıştır.

c. Akra' b. Hâbis (ö.33/653).

Akra' b. Hâbis, Temimoğulları'nın liderlerindedir.⁵⁰ Doğuştan yürüme engelli olmasına rağmen askeri sahada başarılı hizmetler yürütmüş, irtidat hadiselerini bastırmada önemli görevler üstlenmiş ve savaş meydanında şehit düşmüştür.⁵¹

Esas ismi Firâs olan Akra' b. Hâbis, Hz. Peygamber zamanında Mekke'nin fethi, Huneyn Gazvesi ve Taif kuşatmasına katılmış ve Medine'de ikamet etmiştir. Hz. Peygamber'in vefatının ardından Dûmetu'l-Cendel bölgesine yerleşmiş, Hz. Ebu Bekir zamanında meydana gelen irtidat hareketlerine karşı Irak bölgesinde Hâlid b. Velîd komutasında verilen bütün savaşlarda yer alarak olaylarının bastırılmasına önemli katkı sağlamıştır.

Halife Hz. Osman zamanında Şibirgan/Cüzcan bölgesinin fethi için gönderilen grupta komutan olarak yer almış, büyük yararlılıklar göstermiş ve savaş sırasında şehit olmuştur.⁵²

d. Ahnef b. Kays (ö. 72/691).

Temim kabilesinin liderlerinden, yürüme ve görme engelli olan Ahnef b. Kays, Hz. Peygamber döneminde Müslüman olmuş fakat onu görememiştir.⁵³ Bacaklarındaki çarpıklık ve eğiklikten dolayı yürüme zorluğu çekmekteydi. Bacaklarındaki bu engel yüzünden ona ahnef lakabı

⁴⁸ Buhârî, Cihâd, 95; Müslim, Ebu'l-Huseyn b. Haccâc el-Kuşeyrî (t.y.), *el-Câmiu's-Sahîh*, Beyrut: Dâru'l-Cil, Libas, 24.

⁴⁹ İbn Hacer el-Askalânî (h.1415). *el-İsâbe fi Temyîzi's-Sahâbe*. (Cilt. 1-8). thk: Adil Ahmed. Ali Muhammed. Beyrut: Dâru'l-Kütüb İlmiyye, IV, 292.

⁵⁰ İbn Kesîr (1986) *el-Bidaye ve'n-Nihaye*. (Cilt. 1-15). b.y.: Daru'l-Fikr, VII, 141.

⁵¹ Belâzurî (1996). *Ensâbu'l-Eşrâf*. (Cilt. 1-13). Süheyl Zekkâr. Riyâd ez-Ziriklî. Beyrut: Daru'l-Fikr, XII, 58; A. Lütfi Kazancı (1989). 'Akra b. Habis'. *İslam Ansiklopedisi*. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yay., II, 285.

⁵² Hayruddin Zirikli (2002). *el-A'lâm*. (Cilt. 1-8). 15. Baskı. Beyrut: Dâru'l-İlm li'l-Melâyîn, V, 2.

⁵³ İbnu'l-Esîr (1989). *Usdu'l-Ğâbe*. (Cilt. 1-6). Beyrut: Dâru'l-Fikr, I, 68.

takılmıştı.⁵⁴ Bu engelinin yanında tek gözü de görmemekteydi.

Hız. Ömer döneminde Horasan'ın fethine katılmıştır. Cemel Vakası'nda tarafsız kalmış, Sıffın 'de ise Hız. Ali'nin yanında yer almış ve onun kumandanlarından olmuştur.⁵⁵ Hilafetin Hız. Hasan tarafından Muaviye b. Ebi Süfyan'a devrinden sonra ise Muaviye onu Horasan'a vali olarak atamıştır.⁵⁶

Ahnef b. Kays siyasi kimliği ile ön plana çıkmış olmakla birlikte ilmî kişiliği ile de tanınmaktadır: Hız. Ömer, Ali, Ebu Zer, Abbas, İbn-i Mes'ud, Osman b. Affan gibi birçok sahabiden hadis rivayet etmiştir.⁵⁷ Kendisinden de Hasanu'l-Basri, Amr b. Cävân, Urve b. Zübeyr, Talk b. Habîb, Abdullah b. Umeyre, Yezid b. Abdullah b. eş-Şihhîr, Huleyd el-Asarî isimli râviler hadis rivayet etmişlerdir.⁵⁸

e. Musa b. Nusayr Ebu Abdurrahman Lahmî (ö. 98/717).

Künyesi Ebu Abdurrahman olan Musa b. Nusayr, İleri derecede yürüme engelli olmasına rağmen İslam medeniyetine askeri ve siyasi anlamda büyük katkı sunan başarılı bir komutan ve siyaset adamıdır.

Babasının Ümeyyeoğulları'nın azatlılarından, annesinin ise Lahmîler'den olduğu rivayet edilmiştir. Hız. Ömer'in hilafeti zamanında hicri 19 yıllarında Şam'da Kefer Musra⁵⁹ köyünde doğduğu tahmin edilmektedir. İleri derecede yürüme engelli olmasına rağmen Muaviye b. Ebi Süfyan'ın Şam valiliği esnasında yanında komutan olarak görev almış, kaleler inşa etmiş, Kıbrıs'ın fethine iştirak etmiştir.⁶⁰

Kıbrıs'ın fethinden sonra Mağosa Kalesi'ni inşa eden de yine kendisidir.⁶¹ Ayrıca, Mağrib bölgesi ile Endülüs'ün fethedilmesi ve Müslümanlaşması da Musa b. Nusayr sayesinde olmuştur.⁶² Fetihten sonra da Mağrib valiliğini yürütmüştür. Her ne kadar Endülüs fatihi olarak Tarık b. Ziyad'ın ismi ön plana çıksa ve daha çok tanınsa da esas başkomutan

⁵⁴ Zirikli, *A'lâm*, I, 276

⁵⁵ Zirikli, *A'lâm*, I, 276.; Zehebî (1993). *Târihu'l-İslam ve Vefâyâtü'l-Meşâhîri ve'l-A'lâm*. (Cilt. 1-52). thk: Ömer Abdusselam et-Tedmuri. Beyrut: Daru'l-Kutub el-Arabi, III, 541.

⁵⁶ Zirikli, *age*, I, 276.

⁵⁷ Zehebî (1985). *Siyer-i A'lâmi'n-Nubelâ*. (Cilt. 1-15). thk: Komisyon. b.y: Muessesetu Risale, VII, 93.

⁵⁸ Zehebî (2003). *Târihu'l-İslam ve Vefâyâtü'l-Meşâhîri ve'l-A'lâm*. (Cilt. 1-15). thk: Beşşar Avvad Ma'rûf. b.y: Daru'l-Ğarb el-İslâmî, II, 779.

⁵⁹ Yâkut el-Hamevî (1995). *Mu'cemu'l-Buldân*. (Cilt. 1-7). Beyrut: Dâru Sâdır, IV, 471.

⁶⁰ Şemsuddin Ebu Muzaffer (2013). *Mirâtu'z-Zamân fî Tevârihi'l-A'yân*. (Cilt. 1-23). thk: Komisyon. Şam: Daru'r-Risâle İlmiyye, X, 162.

⁶¹ Zehebi, *A'lâm*, 2003, II, 1176.

⁶² İbn Kesîr (1986), *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, IX, 194.

kendisidir. Tarık b. Ziyad ise onun mevlâsıdır.⁶³

Endülüs'ün fethi sürecinde fethin tamamlanması için kalan son kalenin alınması sırasında gösterdiği büyük cesaretin savaşın kazanılmasına büyük etkisi olduğu rivayet edilmiştir. Nitekim Roma ordusunun yoğun saldırısı sonrası savaş uzamış ve Müslümanlar zafiyet göstermeye başlamışlardı. Bunu gören Musa b. Nusayr, karargâh çadırının örtülerinin kaldırılmasını ister. Örtü kaldırıldığında bütün askerler komutanın eşinin ve çocuklarının orada olduğunu görürler. Yani savaş kaybedilirse onlar da düşmana esir düşeceklerdir. Kendisi de eline kılıcı alarak düşman saflarının arasına dalar. Komutanlarının bu halini gören askerler tekrar büyük bir gayretle savaşa iştirak ederler ve parlak bir zafer elde edilir.⁶⁴

Yine, rivayet edildiğine göre Endülüs'ün yerleşim bulunan bütün alanları fethedildiği halde ilerlemeye devam etmiş, bunun üzerine askerleri: "Elde ettiklerimiz yeter, bizi daha nereye kadar götürmek istiyorsun?" dediklerinde: "Şayet bana itaat etseniz Kostantiniyye'ye kadar giderdim." diyerek azmini ortaya koymuştur.⁶⁵

Altmışlı yaşlarında Afrika'ya geri dönmüştür. Daha sonra Hicaz'da vefat etmiştir.⁶⁶

2. Dinî ve Beşerî İlimler Alanında Katkıda Bulunanlar.

2.1. Dinî İlimler.

a. *Ebü'l-Esved Ed-Düelî (ö. 69/688).*

Ebü'l-Esved Zâlim b. Amr b. Süfyân b. Cendel ed-Düelî/ed-Deylî. Kur'ân-ı Kerîm'e hareke sistemini getiren, Arapçanın gramer esaslarını ilk defa ortaya koyan, aynı zamanda şair kişiliği de olan bir âlimdir. Felç geçirmiş olmasının yanında kendisinde yürüme engeli de mevcuttu.⁶⁷

Doğum tarihi bilinmemekte, seksen beş yaşlarında vefat ettiği yolundaki bir rivayete göre İslâmiyet'in ortaya çıkışından birkaç yıl önce doğduğu kabul edilmektedir. Yaşça birçok sahâbîden büyük olmasına rağmen Hz. Peygamber'i göremediği için tâbiînden sayılır. Hz. Ali'nin halifelîği sırasında Basra Valisi Abdullah b. Abbas tarafından Basra kadılığına

⁶³ Zehebi, *Siyer-i A'lâmi'n-Nubelâ*, IV, 497.

⁶⁴ Zehebi, *Tarihu'l-İslam*, II, 1176.

⁶⁵ Zehebi, *Siyer-i A'lâmi'n-Nubelâ*, 2003, II, 1176.

⁶⁶ Zehebi, *Tarihu'l-İslam*, II, 1176.

⁶⁷ el-Câhiz, Ebi Osman Amr b. Bahr (1990). *el-Bursân ve'l-Urcân ve'l-Umyân ve'l-Hûlân*. thk: Abdusselam Muhammed Harun. Beyrut: Daru Cîl, s. 187.; İbn Cevzî, Cemaluddin Ebi'l-Ferec Abdurrahman (1997). *Telkîhu Fuhûmi Ehli'l-Eser fi Uyûni't-Tarihi ve's-Siyer*. Beyrut: Şeriketu Dari'l-Erkam b. Ebi'l-Erkam, s. 326, 328.

ve ayrıca Hâricîler üzerine gönderilen ordunun kumandanlığına getirildi; İbn Abbas'ın istifasından sonra da kısa bir süre Basra'ya vali oldu. Medâinî'ye göre 69 (688) yılında burada çıkan bir salgın hastalık sırasında vefat etti.⁶⁸

Tâbiîn arasındaki önemli simalardan sayılan Ebü'l-Esved, koyu bir Hz. Ali taraftarı olmasıyla tanınmıştır. Kendisi, Cemel ve Siffîn savaşlarında Hz. Ali'nin yanında yer almıştır.⁶⁹

Hz. Ali'nin kendisinden talepte bulunması üzerine Arapça dilbilgisi (Nahiv) ile ilgili ilk çalışmaları ortaya koymuştur.⁷⁰ Bir kişinin Tevbe Suresi'nin üçüncü ayetini yanlış okuduğunu görmesi üzerine bu yanlışlıkları ortadan kaldırmak için Kur'an'ı harekelemeye karar vermiştir.⁷¹

Ebü'l-Esved, Hz. Ömer, Ali, Ubey b. Ka'b, İbn Mes'ud, Ebu Zer ve Zübeyr'den hadis rivayet etmiştir. Kendisinden ise oğlu Ebu Harb, Yahya b. Ya'mer, Abdullah b. Bureyde ve Ğafere'nin mevlâsı Ömer rivayet etmişlerdir.⁷²

b. Ebân b. Osman b. Affân (ö. 105/724).

Tabiinden olup Medine ehliendir.⁷³ Cemel savaşında Hz. Aişe'nin yanında yer almıştır.⁷⁴ Emevi Halifesi Abdümelik b. Mervan zamanında hicri 76-86 seneleri arasında Medine valiliği yapmıştır.⁷⁵ Yakubi Tarih'inde, Taberî Tarih'inde, İmam Mâlik Muvattâ'da, İbn-i Sa'd Tabakât'ında kendisinden rivayetler aktarmışlardır ve onun güvenilir bir râvi olduğunu belirtmişlerdir.⁷⁶ İleri derecede işitme güçlüğü yaşamaktaydı.⁷⁷ Ayrıca gözlerinde de şaşılıktan kaynaklı görme engeli mevcuttu. Vefatından bir yıl kadar önce felç geçirdi.⁷⁸ Engeli yüzünden Mescîd-i Nebevî'ye sedye ile

⁶⁸ Tefvik Rüştü Topuzoğlu (1994). "Ebü'l-Esved Zâlim b. Amr b. Süfyân b. Cendel ed-Düelî". *İslam Ansiklopedisi*. C. 10. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yay., X, 311.

⁶⁹ Zehebî (1993). *Tarihu'l-İslam ve Vefâyâtü'l-Meşâhîri ve'l-A'lâm*. (Cilt. 1-52). thk: Ömer Abdusselam et-Tedmuri. Beyrut: Daru'l-Kutub el-Arabi, V, 278.

⁷⁰ Zehebî, *Tarihu'l-İslam ve Vefâyâtü'l-Meşâhîri ve'l-A'lâm*, V, 278.; Abdurrezzak b. Farac es-Sâidî, (1987/1988). "Usulu İlmi'l-Arabiyye fi'l-Medine". *Medine İslam Üniversitesi Dergisi*. Sayı: 105-106., s. 310.

⁷¹ Zehebî, *A'lâm*, V, 278.

⁷² Zehebî, *A'lâm*, V, 277.

⁷³ İbn-i Hazm, *Cevami'u-Sire*, 325.

⁷⁴ İbn Devâdârî (1981). *Kenzu'd-Dürer ve Câmiu'l-Ğurer*. (Cilt. 1-9). thk: Komisyon. nşr: İsa Elbây el-Halebî. b.y., III, 311.

⁷⁵ İbn Sa'd (1968). *Tabakât*. (Cilt. 1-8). thk: İhsan Abbas. Beyrut: Daru Sâdir, V, 152.

⁷⁶ İcli (1985). *Ma'rifetu's-Sikât*. (Cilt. 1-2). Medine: Mektebetu'd-Dâr, I, 199.; İbn-i Hazm, Ali b. Ahmed, *Cevami'u-Sire*, I, 27.

⁷⁷ İbn Cevzî, *Telkîhu Fuhûmi Ehli'l-Eser, fi Uyûni't-Tarihi ve's-Siyer*, s. 326.

⁷⁸ İbn Kuteybe, Ebu Muhammed Abdullah b. Müslim Ed-Dîneverî (1992). *el-Meârif*. thk: Servet Ukkâşe. 2. basım. Kahire: el-Hey'etu'l-Mısriyye el-Âmme li'l-Kitâb, s. 578.

getirilip götürülmekteydi.⁷⁹

c. İbn Sîrîn (ö. 110/729).

İbn Sîrîn olarak bilinen Muhammed b. Sîrîn'in tam adı Ebû Bekr (Muhammed) b. Ebi Amra (Sîrîn) el-Ensârî'dir. Hz. Osman'ın hilafetinin son iki senesinde dünyaya gelmiştir. Dolayısıyla tâbiîn tabakasındandır. Babası Enes b. Mâlik'in kölesiydi ve anlaşmalı olarak hürriyetini Enes b. Malik'ten satın almıştı. İştme güçlüğünden kaynaklanan engeli vardı.⁸⁰ Rivayetlerde kendisindeki bu engel yüzünden hastalıktan dolayı bağırın birisi gibi yüksek sesle konuştuğu anlatılmaktadır. Hatta bu bağırması yüzünden onu tanımayanlar bu durumu gördüklerinde etraftaki insanlara: "Bu adamın ne derdi var?" diye sorarlarmış.⁸¹

İbn Sîrîn sözüne güvenilir, bilge, fakîh ve derin bilgi sahibi bir ilmî şahsiyet olarak tavsif edilmektedir.⁸² Ayrıca yapmış olduğu rüya tabirleri ile de şöhret kazanmıştır. Bu ilmi Hz. Ebu Bekir'in azatlısı olan annesi Hafsâ'dan öğrendiği rivayet edilmiştir.⁸³ Dinî ilimler sahasında Basra'nın imamı olarak nitelenmekteydi. Ünlü Basralı alim Hasan el-Basrî ile yakın arkadaş olmalarına rağmen ömürlerinin son evrelerinde ihtilafa düşmüşlerdir.⁸⁴

Basra'da kumaş ticareti ile uğraşır.⁸⁵ Medâin'den gelen rivayete göre İbn Sîrîn, kırk bin dirheme sıvı yağ satın alır ve yağ tulumlarının bir tanesinden fare ölüsü çıkar. Bunun üzerine, "bu fare imalathanedeki yağ mengenesinin içindeydi ve de bütün yağı etkilemiştir" diyerek yağı döker. Döktükten sonra da borcunu ödeyemez, hapse atılır ve hapisteyken vefat eder.⁸⁶ Kendisinin otuz kadar çocuğunun dünyaya geldiği fakat veba salgını nedeniyle Abdullah ismindeki çocuğunun dışında hepsinin vefat ettiği rivayet edilmiştir.⁸⁷

Otuz kadar sahabî ile görüşen İbn Sîrîn, Zeyd b. Sâbit, Abdullah b. Ömer, Enes b. Malik, Ebu Hureyre, Ebu Saîd, İmran b. Husayn, Ebu Bekre,

⁷⁹ Zirikli, *A'lâm*, I, 27.

⁸⁰ İbn Kesîr (1986). *el-Bidaye ve'n-Nihaye*, IX, 296.; İbn Hallikân (1994). *Vefayâtu'l-A'yân ve Enbâu Ebnai'z-Zamân*. (Cilt. 1-7). thk: İhsan Abbas. Beyrut: Dâru Sâdır, IV, 182.; İbn Cevzî, *Telkîhu Fuhûmi Ehli'l-Eser, fi Uyûni't-Tarihi ve's-Siyer*, s. 326.; İbn Manzûr, Muhammed b. Mukrim (1984). *Muhtasarû Tarihi Dimeşk li-İbni Asâkir*. (Cilt. 1-29). thk: Ruhya Nahhas vd. Dimeşk: Daru'l-Fikr, XXII, 222.

⁸¹ Şemsuddin Ebu Muzaffer, *Mirâtu'z-Zamân, fi Tevârîhi'l-A'yân*, X, 476.

⁸² İbn Asâkir, *Târîhu Dimaşk*, 1995, LIII, 174.

⁸³ İbn Kesîr, *el-Bidaye ve'n-Nihaye*, IX, 267.; Şemsuddin Ebu Muzaffer, *age*, X, 479.

⁸⁴ İbn Hallikân, *Vefayâtu'l-A'yân ve Enbâu Ebnai'z-Zamân*, IV, 182.

⁸⁵ Zirikli, *A'lâm*, VI, 154.; İbn Hallikân, *Vefayâtu'l-A'yân ve Enbâu Ebnai'z-Zamân*, IV, 182.

⁸⁶ İbn Hallikân, *Vefayâtu'l-A'yân ve Enbâu Ebnai'z-Zamân*, IV, 182.; Şemsuddin Ebu Muzaffer, *Mirâtu'z-Zamân, fi Tevârîhi'l-A'yân*, X, 480, 481.

⁸⁷ Şemsuddin Ebu Muzaffer, *Mirâtu'z-Zamân, fi Tevârîhi'l-A'yân*, X, 476, 481.

Abdullah b. Zübeyr, Adıyy b. Hatim, Ebu Katâde gibi râvilerden hadis rivayet etmiştir.⁸⁸ Kendisinden Şa'bî, Katâde b. Diâme, Eyyûb es-Sahtiyânî, Âsım el-Ahvel, İbn Avn, Yunus b. Ubeyd de ondan hadis rivayet etmişlerdir. Rivayet konusunda çok titizdi ve harfi harfine rivayet ederdi, asla takdîm-te'hîr yapmazdı.⁸⁹

d. Ata b. Ebî Rabâh (ö. 115/734).

Ebû Muhammed Atâ b. Ebî Rabâh Eslem el-Fihri (Kureşî), Hz. Osman'ın hilâfetinin ikinci senesinde dünyaya gelmiştir. Mekke'nin Tabiin fukahâsındandır.⁹⁰ Mescid'i Haram'da halka (kürsü) sahibi olduğu ve zamanının en çok fetva sorulan kişisi olduğu rivayet edilmektedir.⁹¹ Ata b. Ebî Rabâh, özellikle Hac ibadeti ile ilgili konularda (menâsik) zamanının otoritesi olarak kabul edilmekteydi.⁹²

Ata b. Ebî Rabâh, tek gözünden görme engelliydi. Ayrıca Abdullah b. Zübeyr'in merkezi yönetime isyan ettiği dönemde onun yanında yer almış ve çatışmalar esnasında elini kaybettiği için çolak kalmıştı.⁹³ Bütün bunların yanında hayatı onun için daha da zorlaştıran yürüme engeli de mevcuttu.⁹⁴ Ömrünün son yıllarında da tamamen görme engelli hale geldiği rivayet edilmiştir.⁹⁵

İki yüz kadar Sahabî ile görüştüğü rivayet edilen Atâ b. Ebî Rabâh⁹⁶, İbn Ömer, İbn Amr, Ebû Saîd, Ebu Hureyre, Zeyd b. Hâlid el-Cuhenî, İbn Abbâs ve Abdullah İbn Zübeyr'den hadis rivayet etmiştir. Kendisinden de tâbiînden, Amr b. Dînâr, Zührî, Katâde ve Eyyûb rivayet etmişlerdir.⁹⁷

Kendisi, Emevî hanedanına karşı Abdullah b. Zübeyr'in yanında yer almasına hatta meydana gelen savaşta elini kaybetmiş olmasına rağmen daha sonraki hayatında da kendisine ilmî yetkinliği nedeniyle saygıda kusur edilmemiştir. Kendisi de asla halifeye yakınlaşma ve sofrasından yer kapma

⁸⁸ Şemsuddin Ebu Muzaffer, *Mirâtu'z-Zamân, fi Tevârîhi'l-A'yân*, X, 480, 481.

⁸⁹ Şemsuddin Ebu Muzaffer, *Mirâtu'z-Zamân, fi Tevârîhi'l-A'yân*, X, 480, 482.

⁹⁰ Ali b. Ahmed İbn Hazm (1900). *Cevami'u-Sire*. thk: İhsan Abbas. Mısır: Daru'l-Mearif, s. 324.

⁹¹ Şemsuddin Ebu Muzaffer, *Mirâtu'z-Zamân, fi Tevârîhi'l-A'yân*, XI, 39.

⁹² Ebu Yusuf Ya'kub b. Sufyân (1981). *el-Ma'rife ve't-Târîh*. (Cilt. 1-3). Ekrem Ziya Umerî. Beyrut: Muessesetu'r-Risâle, I, 703.

⁹³ Yusuf b. Zeki Mizzî (1980). *Tehzîbu'l-Kemâl*. (Cilt. 1-35). thk: Beşşâr Avvâd Ma'rûf. Beyrut: Muessesetu Risale, XX, 76.

⁹⁴ İbn Cevzî, *Telkîhu Fuhûmi Ehli'l-Eser fi Uyûni't-Tarihi ve's-Siyer*, 326.

⁹⁵ Zehebi, *Siyer-i A'lâmi'n-Nubelâ*, V, 81.; İbn Kuteybe, *el-Meârif*, s. 444.

⁹⁶ İbn Keşîr (1986), *el-Bidaye ve'n-Nihaye*, IX, 335.

⁹⁷ Cemaluddin Ebi'l-Ferec Abdurrahman İbn Cevzî (1992). *el-Muntazam fi Târîhi'l-Mulûk ve'l-Umem*. (Cilt. 1-19). thk: Muhammed-Mustafa Abdulkâdir Atâ. Beyrut: Daru'l-Kutub İlmîyye, VII, 165.

endişesi içerisinde olmamış ve ilmî kişiliğine halel getirmesine neden olabilecek, saygınlığına gölge düşürebilecek tutumlardan uzak kalmayı tercih etmiştir. Rivayet edildiğine göre Halife Abdulmelik b. Mervan hac için Mekke'ye geldiğinde yanına gider ve Hicaz ehlinin durumları ile ilgili halifeden bazı taleplerde bulunur. Bütün taleplerin karşılanacağı kendisine halife tarafından beyan edilir ve şahsı ile ilgili bir talebinin olup olmadığı kendisine sorulur. Bunun üzerine Atâ b. Ebi Rabah: "Ben yaratılmışlardan bir şey istemem." diyerek cevap verir.⁹⁸

e. Tirmizî, Muhammed b. İsa (ö. 279/892).

Diğer bir adıyla Ebu İsa Muhammed b. Sevre es-Sülemî et-Tirmizî, el-Cami' fi's-Sünen ve Kitabu'l-İlel isimli eserlerin müellifi de olan ünlü bir hadis âlimidir. Tirmizî, iki gözünden de görme engelliydi.⁹⁹ Bu engelin ne zaman ortaya çıktığı ile ilgili farklı rivayetler olmakla birlikte sonradan meydana gelmediği ve doğuştan itibaren görme engelli olduğu da rivayet edilmiştir.¹⁰⁰

Sahip olduğu bu engel onu yıldırmamış, azim ve gayretle çalışmalarını sürdürerek El-Câmi' isimli eserini telif etmiştir. Bu eser, Hadis alanında Kütüb-ü Sitte olarak adlandırılan temel başvuru kaynakları arasına girmiştir. Tirmizî, güvenilir bir râvi olduğu için Hicaz, Irak ve Horasan uleması nezdinde itibarı çok yüksekti. Eserinden: "Bu kitap kimin evinde varsa sanki o evde Peygamber konuşmaktadır." şeklinde övgüyle bahsedilmektedir.¹⁰¹

Tirmizî'nin El-Câmi' isimli eseri, Kütüb-ü Sitte külliyyatının en meşhur diğer iki eseri olan Buhârî ve Müslim'in Sahihleri'ne nispetle, içeriğine erişimi ve faydalanma açısından, daha kullanışlı (uzman olmayan kişiler için) olduğu ifade edilmiştir.¹⁰²

2.2. Beşerî İlimler

a. Kümeyt el-Esedî (ö. 126/744)

Kûfe'de dünyaya gelen Ebu'l-Müstehil el-Kümeyt b. Zeyd b. Huneys el-Esedî, çeşitli âlimlerden fıkıh, hadis, ensâb ve eyyâmü'l-Arab konularında ders almıştır. Daha sonra kendisi de Kûfe'deki camilerde Arap dili, ensâb ve eyyâmü'l-Arab'a dair dersler vermiştir.

Kümeyt, tamamen işitme duyusunu kaybetmemiş olsa da ileri derecede işitme engelli idi. Hitâbeti (engelinden dolayı ses kontrolü yapamadığı için) iyi değildi. Kendisine "asrın şairi" denilmektedir. Beş bin

⁹⁸ İbn Cevzî, *age*, VII, 166.

⁹⁹ Zehebi, *Siyer-i A'lâmi'n-Nubelâ*, XIII, 270.; İbn Hallikân, *Vefâyâtü'l-A'yân*, IV, 278.

¹⁰⁰ İbn Kesîr (1986). *el-Bidaye ve'n-Nihaye*, XI, 77.

¹⁰¹ Zehebî, *Tarihu'l-İslam ve Vefâyâtü'l-Meşâhîri ve'l-A'lâm*, XX, 462.

¹⁰² Mizzî, *Tehzîbu'l-Kemâl fî Esmâi'r-Ricâl*, I, 172.

beyitten daha fazla bir şiir külliyyatına sahip olduğu ifade edilmektedir. Kümeýt hakkında: “Onun şiirleri olmasaydı dil kendini anlatamazdı.” denmiştir.¹⁰³ Şiirlerini oğlu Müstehil’e verir ve ona okuturdu.¹⁰⁴

Kaynaklarda işitme engelinin yanında görme güçlüğü de yaşadığı ve bu yüzden kendisine “uaymış” şeklinde hitap edildiği zikredilmektedir.¹⁰⁵ Ayrıca kaynaklar dikkatle okunduğunda kendisinin albino olarak adlandırılan kalıtsal bir engelinin de bulunduğu anlaşılmaktadır.¹⁰⁶

Kümeýt el-Esedî çok etkili bir şairdi. Emevîler’e karşı Hz. Peygamber’in mensup olduğu Hâşimoğulları’nı ve özellikle yaşadığı dönemde yönetime karşı hilâfet mücadelesi veren Hz. Hüseyin’in torunu Zeyd b. Ali’yi destekleyen siyasi içerikli şiirleriyle tanınmıştır. Hz. Hüseyin’in kızı Fâtıma tarafından kendisine “Şâiru Ehlî’l-Beyt” unvanı verilmesinden sonra da şöhreti artmıştır.¹⁰⁷

b. Ali b. İbrahim b. Bekeş Ebu’l-Hasen (ö. 394/1004)

Görme engeline rağmen alanında yetkin bir hekimdi. Büveyhi hükümdarı Adududdevle Bağdat’ta Bîmâristan inşa ettirdiğinde yirmi dört kişilik bir doktor ekibini orada görevlendirdi ve Ebu’l-Hasen onlara öğretici olarak tayin edildi.¹⁰⁸ İbn Bakkus olarak da kaynaklarda zikredilen İbn Bekeş’in araştırmalarını makaleleştirip kaydettiği bir klasörünün bulunduğu, bu çalışmalarından birisinde saf suyun arpa suyundan daha soğuk olduğu ile ilgili bir teoriden bahsettiği ve ayrıca çiçek hastalığı ile ilgili bir makalesinin de kayıtlı olduğu bildirilmiştir.¹⁰⁹ Bu notlar arasında günümüzde alternatif tıp olarak ifade edilen bitkisel ilaç çalışmalarının da (Kitâbu’l-Akarbâzîn/Eczacılığın ve İlaçların Esasları) mevcut olduğu zikredilmiştir.¹¹⁰

Hastanede görevli olduğu esnada görme yetisini kaybettiği de

¹⁰³ Zehebî (1993). *Tarihu’l-İslam ve Vefâyâtu’l-Meşâhîri ve’l-A’lâm*. (Cilt. 1-52). thk: Ömer Abdusselam et-Tedmuri. Beyrut: Daru’l-Kutub el-Arabi, VIII, 210-211.

¹⁰⁴ Ebu’l-Ferec İsfehânî (t.y.). *el-Eğânî*. (Cilt. 1-24). thk: Semîr Câbir. Beyrut: Dâru’l-Fıkr, XVII, 38.

¹⁰⁵ İsfehânî, *el-Eğânî*, XVII, 36.

¹⁰⁶ Me’mûn el-Cennân (1993). *el-Kumeyt b. Zeyd el-Esed. (Şâir Siyasî)*. Beyrut: Dâru’l-Kütub el-İlmiyye, s. 93.

¹⁰⁷ Rahmi Er (2002). “Ebü’l-Müstehil el-Kümeýt b. Zeyd b. Huneys el-Esedî”. *İslam Ansiklopedisi*. C. 26. Türkiye Diyanet Vakfı Yay. 551-552, XXVI, 551.

¹⁰⁸ Kiftî (2005). *Ahbaru’l-Ulema bi-Ahbari’l-Hukema*. thk: İbrahim Şemsuddin. Beyrut: Daru’l-Kütübi’l-İlmiyye, s. 181.

¹⁰⁹ Mustafa b. Abdulah Kâtip Çelebi (2010). *Süllemu’l-Vusul ila tabakati’l-Fuhûl*. (Cilt. 1-6). thk: Mahmud Abdulkadir el-Arnaut. İstanbul. IRCICA., IV, 30.

¹¹⁰ Zirikli, *A’lâm*, I, 34.

söylenmektedir. Arapça birçok eser tercüme ettiği bildirilmektedir.¹¹¹

c. Muhammed b. Süleyman b. el-Hannât (ö.437/1046).

Endülüs'ün Kurtuba şehridir. Görme engelli olmasına rağmen asrının en büyük edebiyatçılarından birisi olmuştur. Özellikle şiirleri ile meşhurdur. Cahiliye ve İslam dönemi edebiyatına hâkim birisiydi. Ayrıca Tıp, Felsefe ve İslami İlimler konusunda da uzman bir kişiliğe sahipti.¹¹²

d. Ebu'l-Alâ el-Maarrî (ö. 449/1057).

Ma'retu'n-Nu'man'da (Suriye) doğmuş ve yine orada vefat etmiştir. Dört yaşındayken geçirmiş olduğu çiçek hastalığı neticesinde görme yetisini kaybetmiştir.¹¹³ Şair ve filozof bir kişiliği vardır. On iki yaşında iken şiir söylemeye başladığı rivayet edilmektedir.¹¹⁴ Otuz beş yaşlarında Bağdat'a gitmiş ve bir müddet orada durduktan sonra memleketine dönerek uzlete çekilmiştir. Bu nedenle kendisini "rehînu'l-mahbeseyn" olarak tavsif etmiştir.¹¹⁵

Birçok telifi bulunmakla birlikte Saktu'z-Zend isimli ünlü divanı ve Lüzûmu mâ lâ Yelzem isimli şiirlerden oluşan kitabı kendisine nisbet edilen en önemli iki eseridir.¹¹⁶

e. Allâme Ebu'l-Kâsım Cârullah ez-Zemahşerî (ö. 538/1144).

Zemahşerî, hadis, fıkıh, kelâm gibi ilimlerde de geniş bilgiye sahip olmakla beraber özellikle Arap dili ve edebiyatı alanında otorite kabul edilen bir şahsiyettir. Arap asıllı olmamasına rağmen Arapçayı ustalıkla kullanmasından dolayı kendisine "Şeyhü'l-Arabiyye" adı verilmiştir.¹¹⁷

27 Receb 467 (18 Mart 1075) tarihinde Hârizm bölgesinde Türkmenistan'ın Taşavuz (Daşoğuz, Taşauz) ili Köroğlu ilçesindeki Zemahşer'de doğdu.¹¹⁸ Mekke'de Kâbe'ye mücâvir olarak bulunduğundan "Cârullah", mensup bulunduğu bölgenin övünç kaynağı sayıldığı için "Fahr-i

¹¹¹ Zirikli, *A'lâm*, I, 34.

¹¹² Cemaluddin Ebu'l-Hasen Kiftî (1970). *el-Muhammedûn mine's-Şuara ve Eş'aruhum*. thk: Hasen Muammeri. Riyad: Daru'l-Yemame, s. 360.

¹¹³ Kemaluddin el-Enbârî (1985). *Nuzhetu'l-Elbâ fî Tabakâti'l-Udebâ*. thk: İbrahim Samerrâî. Ürdün: Mektebetu Menâr, s. 258; Zirikli, *A'lâm*, I, 157.

¹¹⁴ el-Enbârî, *Nuzhetu'l-Elbâ fî Tabakâti'l-Udebâ*, 258

¹¹⁵ Rehînu'l-Mahbeseyn: İki hapisanenin mahkûmu anlamına gelen Arapça bir ifadedir. Görme engeli olmasından ve eve kapanmasından dolayı kendini bu şekilde nitelemiştir. Bkz: *age*, 258

¹¹⁶ Şemsuddîn Ebu Abdillâh Zehebî (1985). *Tezkiretu'l-Huffâz*. (Cilt. 1-4). Beyrut: Daru'l-Kütüb el-İlmiyye, IV, 54.

¹¹⁷ Zehebî, *Siyer-i A'lâmi'n-Nubelâ*, XVIII, 25.

¹¹⁸ Rahman İmamedo, (2011). "Zemahşerî'nin Mukaddimetü'l-Edebi'nde Kur'an'la İlgili Terimler", *UÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi*, XX/2, Bursa, s. 191.

Hârizm" lakaplarıyla anılır.¹¹⁹

Zemahşerî, Buhara'ya ilim tahsili için yapmış olduğu bir yolculuk esnasında bineğinden düşerek tedavisi mümkün olmayacak şekilde bacağını kırmıştı. Bu nedenle tahtadan yapılmış bir takma bacakla gezmekteydi. Onun yürüme engelli hale gelmesinin sebebiyle ilgili olarak, "bir seyahat sırasında şiddetli soğuktan ayağının donması, damdan veya binek hayvanından düşmesi, çocukluk yıllarında bir kuşun ayağını kopardığı için annesinin bedduasını alması" gibi olaylardan söz edilir.¹²⁰

İbn Hallikân'ın naklettiği bir rivayete göre Zemahşerî, insanların kesik bacağı sebebiyle kendisine karşı önyargılı olmalarını istemediği için ayağının şiddetli soğukta donma nedeniyle kesildiğine dair birçok kişinin şahitliğini içeren bir belge düzenlemiştir.¹²¹

Zemahşerî'nin eserlerinin sayısını otuz olarak¹²² tespit edenler bulunduğu gibi altmış beşe kadar çıkarılanlar da vardır. Yazmış olduğu bazı kitapların çeşitli bölümlerinin müstakil eser sayılmış olması bu farkın nedeni olabilir.¹²³

f. Zeynuddin el-Âmidî (ö.714/1314).

Ali b. Ahmed b. Yusuf b. el-Hudar. Şeyhu'l-İmam Allâme Zeynuddîn Ebû Hasen el-Hanbelî el-Âmidî, aslen Âmid'li (Diyarbakır) olup Bağdat'ta yaşamış, eğitim almış ve orada vefat etmiştir. Hanbeli fıkhnın önemli alimlerinden bir tanesidir. Küçüklüğünde görme yetisini kaybederek engelli hale gelmiştir. Başta Farsça, Türkçe, Moğolca ve Rumca olmak üzere birçok dil bildiği rivayet edilmiştir.¹²⁴ Rüya tabirinde meşhur olduğu ifade edilmiştir.¹²⁵

Kendi teliflerinin yanında geçimini kitap ticareti yaparak sağlıyordu. Âmâ olmasına rağmen kendisinin geliştirdiği bir metotla dokunma duyusunu

¹¹⁹ İbn Fûtî eş-Şeybânî (h.1416). *Mucemmiu'l-Âdâb fî Mu'cemi'l-Elkâb*. (Cilt. 1-6). thk: Muhammed el-Kâzım. İran: Muessesetu Tıbaa ve'n-Neşr, III, 193.

¹²⁰ Cemaluddin Ebu'l-Hasen Kiftî (1982). *İnbâhu'r-Ruvât alâ Enbâhi'r-Nuhât*. (Cilt. 1-4). thk: Muhammed Ebu'l-Fadl İbrahim. Kahire: Daru'l-Fikr el-Arabî, III, 268.

¹²¹ İbn Hallikân, *Vefayâtu'l-A'yân ve Enbâu Ebnai'z-Zamân*, V, 169.

¹²² Ebu Muhammed, et-Tayyib b. Abdullah (2008). *Kilâdetu'n-Nahr fî Vefeyâtu E'yâni'd-Dehr*. (Cilt. 1-6). Cidde: Dâru'l-Minhâc., IV, 120.

¹²³ Mustafa Öztürk- Mehmet Suat Mertoğlu (2013). "Zemahşerî". *İslam Ansiklopedisi*. C. 44. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yay. 235-238

¹²⁴ Ziriklî, *el-A'lâm*, IV, 257.

¹²⁵ es-Safedî (2007). *Nukesu'l-Heymân fî Nuketi'l-'Umyân*. tlk: Mustafa Abdulkadir Ata. Beyrut: Daru'l-Kutub İlmiyye, s. 189.

kullanarak kitapları sınıflandırarak fiyatlandırıyordu.¹²⁶ (Kendisine bir kitap geldiğinde onu sınıflandırmak için ilk önce eline kâğıt alıyor, onu dürüyor, bir harf ya da hece haline getiriyordu. Bu şekilde kitapların fiyatlarını hece haline getirerek cildin üzerine iliştiriyordu. Eğer kitabı ve fiyatını karıştırırsa dokunarak söylüyordu.) Araştırmacılar onun bu yönteminin günümüzde kullanılmakta olan Braille sistemini andırdığını ifade etmektedirler.¹²⁷

Onun hayatı hakkında ilginç hikayeler anlatılmıştır. Bunlardan bir tanesine göre bazı arkadaşları kendisine güzel bir kumaş hediye ederler ancak bu kumaş evinden çalınır. Gece rüyasında aynı zamanda kendi şeyhi de olan Bağdat Şeyhu'l-Kurra İmam Mecdudî'nin görür. Şeyhi ona: "Kumaşı falan kişi aldı ve onu filan kişiye emanet etti. Git ve ondan al." dedi. Gördüğü rüya üzerine emanetçiye giden ve emanet eden kişinin adını veren Âmidî: "Sana emanet edilen kumaşı almaya geldim." diyerek, kumaşını alır.

Başka bir olayı ise Âmidî: "Rüyamda bir şahıs bana pişmiş tavuk ikram etti. Uyandığımda ise tavuğun geri kalan kısmı hâlâ ellerimin arasındaydı." şeklinde anlatmıştır.¹²⁸

Sonuç

Engelliler konusundaki incelemelerde genellikle konular, engellilik kavramı ile başlamakta, engel çeşitleri, hukuki statü, engellilerin sorunları, tarihsel süreç içerisinde engellilere bakış açısı ve onlar için yapılan çalışmalar şeklinde devam etmektedir. En sonunda da genelde tarihteki engelli şahsiyetler ile ilgili örnekler zikredilerek araştırmalar sona ermektedir.

Bu ele alış şekli de kanaatimizce, hiçbir araştırmacının kesinlikle arzu etmediğini düşündüğümüz bir kategorik düşünme biçimini ve ayrıştırıcı bakış açısını yansıtır hale gelmektedir. Halbuki engelli kavramı kategorizasyon için değil belirtmek için kullanılması gereken bir kavramdır. Gelişmiş toplum olmanın ölçüsü engelliye de normal bir birey olarak kabul etmekten geçer ki Hz. Muhammed'in kurmuş olduğu toplumsal yapıda bunun örneklerini mebzul miktarda görmemiz mümkündür.

Hz. Peygamber'in temelini atmış olduğu İslam medeniyeti asırlar boyunca insanlığa ışık tutmuştur. Dünyaya adaleti, erdemi öğretmiş, hükmettiği bütün topraklarda rengi, ırkı, inancı farklı olan toplumların insanca yaşama onurunu tatmalarını sağlamıştır. Bu medeniyeti

¹²⁶ es-Safedî (1998). *A'yânu'l-Asr ve A'vânu'n-Nasr*. (Cilt. 1-5). thk: Ali Ebu Zeyd vd. Beyrut: Daru Fikri'l-Muâsır, III, 264.

¹²⁷ Zirikli, *A'lâm*, IV, 257.

¹²⁸ es-Safedî, *Nukesu'l-Heymân fi Nuketi'l-Umyân*, 189-190.

diğerlerinden ayıran en önemli özellik, insanı Allah'ın yaratmış olduğu en değerli varlık olarak kabul etmesidir. Yeryüzünde fesada sebep olmayan her birey saygıdeğerdir. Onun ırkı, rengi, engeli bu saygınlığına gölge düşürmez. Müslümanlar böyle düşünürler ve böyle davranırlar.

Onun içindir ki engelli birey, Müslüman toplumlarda ne dini konularda ne de muamelele ilgili konularda dışlanmaz. Hatta haklar ve sorumluluklar açısından engeli yüzünden bazı dezavantajlı durumlarla karşılaşıyorsa derhal lehine ve kolaylaştırıcı düzenlemeler yapılarak bu durum düzeltilmeye çalışılır. Böylelikle sağlıklı bir toplumsal düzen ve işleyiş elde edilmiş olur.

Çalışmamızda askeri, siyasi, ilmi sahalarda üretmiş oldukları değerleri ile beraber zikrettiğimiz ve İslam coğrafyasında yaşamış olan engelliler, yaşamış oldukları zorluklara rağmen bu yaklaşımın bir sonucu olarak topluma entegre bir şekilde yaşamlarını sürdürmüşlerdir. Bu sayede de medeniyetin gelişip ilerlemesine önemli katkılarda bulunarak İslam medeniyetinin tarihsel serüveni içerisinde kalıcı izler bırakmışlardır.

KAYNAKÇA

- ACAR, Yusuf (2013). "Saadet Asrı Model Toplum Tecrübesinin Engellilere İlişkin Kodları". *Dinbilimleri AAD*. (XIII/1). 131-171.
- AÇIKEL, Yusuf (2010/2). "Hadisler Işığında görme Engelliler ve Bazı Öneriler". *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. (25). 15-44.
- AHMED b. HANBEL (1982). *el-Müsned*. İstanbul: Çağrı Yay.
- AHMED İSA (1981). *Târihu'l-Bîmâristanat fi'l-İslam*. Beyrut: Daru'r-Raid Arabi
- AYDINLI, Abdullah (1999). "İbn Ümmü Mektûm". *İslam Ansiklopedisi*. C. 20. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yay. 434-435.
- BELÂZURÎ (1996). *Ensâbu'l-Eşraf*. (Cilt. 1-13). Süheyl Zekkâr. Riyâd ez-Ziriklî. Beyrut: Daru'l-Fikr.
- BUHÂRÎ, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail (1981). *el-Câmiu's-Sahîh*. İstanbul.
- ÇETİNKAYA GÖRMÜŞ, Neslihan (2007). *İslam Fıkında Engellilerin İbadet Hukuku*. Yüksek Lisans Tezi. Sakarya: Sakarya Üniversitesi.
- DÂREKUTNÎ, Ebû'l-Hasen Alî b. Ömer b. Ahmed, (2004). *Sünen*, (Cilt. 1-5). thk: Şuayb el-Arnaut. Beyrut: Muessesetu er-Risale

- EBU MUHAMMED, et-Tayyib b. Abdullah (2008). *Kilâdetu'n-Nahr fî Vefeyâtu E'yâni'd-Dehr*. (Cilt. 1-6). Cidde: Dâru'l-Minhâc.
- EBU MUZAFFER, Şemsuddin (2013). *Mirâtu'z-Zamân fî Tevârîhi'l-A'yân*. (Cilt. 1-23). thk: Komisyon. Şam: Daru'r-Risâle İlmiyye.
- EBÛ NUAYM, Ahmed b. Abdillâh el-İsbahânî (1998). *Marifetü's-Sahâbe*. Thk. Adil b. Yusuf. I. Baskı. Riyad: Daru'l-Vatan li'n-Neşr.
- EBU YUSUF, Ya'kub b. Sufyân (1981). *el-Ma'rife ve't-Târîh*. (Cilt. 1-3). Ekrem Ziya Umerî. Beyrut: Muessesetu'r-Risâle.
- EL-ASKALÂNÎ, İbn Hâcer Ebü'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed, (h.1415). *el-İsâbe fî Temyîzi's-Sahâbe*. (Cilt. 1-8). thk: Adil Ahmed. Ali Muhammed. Beyrut: Dâru'l-Kütüb İlmiyye.
- EL-CÂHİZ, Ebi Osman Amr b. Bahr (1990). *el-Bursân ve'l-Urcân ve'l-Umyân ve'l-Hûlân*. thk: Abdusselam Muhammed Harun. Beyrut: Daru Cîl.
- EL-CENNÂN, Me'mûn (1993). *el-Kumeyt b. Zeyd el-Esed. (Şâir Siyasî)*. Beyrut: Dâru'l-Kütüb el-İlmiyye.
- ENBÂRÎ, KEMALUDDİN (1985). *Nuzhetu'l-Elbâ fî Tabakâti'l-Udebâ*. thk: İbrahim Samerrâî. Ürdün: Mektebetu Menâr.
- ER, Rahmi (2002). "Ebü'l-Müstehil el-Kümeyt b. Zeyd b. Huneys el-Esedî". *İslam Ansiklopedisi*. C. 26. Türkiye Diyanet Vakfı Yay. 551-552.
- ES-SÂİDÎ, Abdurrezzak b. Farac (1987/1988). "Uşulu İlmi'l-Arabiyye fi'l-Medine". *Medine İslam Üniversitesi Dergisi*. Sayı: 105-106. Medine.
- HÂKİM en-NEYSÂBÛRÎ (1990). *el-Mustedrek ale's-Sahihayn*. (Cilt. 1-4). thk: Mustafa Abdulkadir Atâ. Beyrut: Daru'l-Kütüb İlmiyye.
- EL-HAMEVÎ, Yâkut (1995). *Mu'cemu'l-Buldân*. (Cilt. 1-7). Beyrut: Dâru Sâdır.
- HAS, Polat (1991). *İslâmiyette ve Hıristiyanlıkta İlim Anlayışı*. İzmir: TÖV Yay.
- İBN ASÂKİR (1998). *Tarihu Dimeşk*. (Cilt. 1-80). thk: Amr b. Ğarame el-Amrî. Beyrut: Daru'l-Fikr li't-Tıbaa ve'n-Neşr ve't-Tevzî'.
- İBN CEVZÎ, Cemaluddin Ebi'l-Ferec Abdurrahman (1992). *el-Muntazam fî Târîhi'l-Mulûk ve'l-Umem*. (Cilt. 1-19). thk: Muhammed-Mustafa Abdulkâdir Atâ. Beyrut: Daru'l-Kutub İlmiyye.
- İBN CEVZÎ (1997). *Telkîhu Fuhûmi Ehli'l-Eser fî Uyûni't-Tarihi ve's-Siyer*. Beyrut: Şeriketu Dari'l-Erkam b. Ebi'l-Erkam.
- İBN DEVÂDÂRÎ (1981). *Kenzu'd-Dürer ve Câmiu'l-Ğurer*. (Cilt. 1-9). thk: Komisyon. nşr: İsa el-Bâbî el-Halebî. Kahire: Ma'had Elmânî li'l-Âsâr.
- İBN FÛTÎ Abdürrezzâk bin Ahmed bin Muhammed bin Ahmed eş-ŞEYBÂNÎ

- (h.1416). *Mucemmiu'l-Âdâb fî Mu'cemi'l-Elkâb*. (Cilt.1-6). thk: Muhammed el-Kâzım. İran: Muessesetu Tıbaa ve'n-Neşr.
- İBN HALLİKÂN (1994). *Vefayâtu'l-A'yân ve Enbâu Ebnai'z-Zamân*. (Cilt. 1-7). thk: İhsan Abbas. Beyrut: Dâru Sâdır.
- İBN HAZM, Ali b. Ahmed (1900). *Cevâmi'u-Sire*. thk: İhsan Abbas. Mısır: Daru'l-Mearif.
- İBN HAZM (1980). *Cevami'u-Sire*. (Cilt. 1-8). Beyrut: Daru'l-İlm li'l-Melayin.
- İBN KESİR, Ebü'l-Fidâ' İmâdüddîn İsmâîl (1988). *el-Bidâye ve'n-Nihâye*. (Cilt. 1-14). thk: Ali Şîrî. b.y.: Daru İhyâ-i Turâs Arabî.
- İBN KESİR (1999). *Tefsîr*. (Cilt. 1-8) thk: Sâmi b. Muhammed Selâme. 2. baskı. Riyad: Dâru Tayyibe li'n-Neşri ve't-Tevzî'.
- İBN KESİR, (1986). *el-Bidâye ve'n-Nihâye*. (I-XV). b.y.: Daru'l-Fikr.
- İBN KUTEYBE, Ebu Muhammed Abdullah (1992). *el-Meârif*. thk: Servet Ukkâşe. 2. basım. Kahire: el-Hey'etu'l-Mısriyye el-Âmme li'l-Kitâb.
- İBN MANZÛR, Muhammed b. Mukrim (1984). *Muhtasaru Tarihi Dimeşk li-İbni Asâkir*. (Cilt. 1-29). thk: Ruhya Nahhas vd. Dimeşk: Daru'l-Fikr.
- İBN MİSKEVEYH, Ebû Alî Ahmed b. Muhammed (2000). *Tecâribu'l-Umem ve Teâkibu'l-Himem*. (I-VII). thk: Ebu'l-Kasım İmâmî. Tahrân: Surûş.
- İBN SA'D, Ebû Abdillâh Muhammed (1968). *Tabakât*. (Cilt. 1-8). thk: İhsan Abbas. Beyrut: Daru Sâdır
- İBNU'L-ESİR, Ebü'l-Hasen İzzüddîn Alî (1989). *Usdu'l-Ğâbe*. (Cilt. 1-6). Beyrut: Dâru'l-Fikr.
- İBNU'L-ESİR (1970). *Üsdu'l-Ğâbe fî Ma'rifeti's-Sahâbe*. thk: Muhammed İbrahim-Muhammed Ahmed Aşur- Mahmud Abdülvehhab. b.y.
- İCLİ, Ebü'l-Hasen Ahmed b. Abdillâh (1985). *Ma'rifetu's-Sikât*. (I-II). Medine: Mektebetu'd-Dar.
- İLMAMEDOV, Rahman (2011). "Zemahşeri'nin Mukaddimetü'l-Edebi'nde Kur'an'la İlgili Terimler", *UÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi*, XX/2, Bursa, s. 191-207.
- İSFEHÂNÎ, Ebu'l-Ferec (t.y.). *el-Eğânî*. (Cilt. 1-24). thk: Semîr Câbir. Beyrut: Daâru'l-Fikr.
- KALKAŞENDÎ, Ebü'l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed (1985). *Measiru'l-İnafe fi Mealimi'l-Hilafe*. (Cilt. 1-3). thk: Abdusettar Ahmed Firac. Kuveyt: Matbaatu Hükûmeti'l-Kuveyt.
- KALKAŞENDÎ (1985). *Measiru'l-İnafe fi Mealimi'l-Hilafe*. (Cilt. 1-3). thk:

Abdussettar Ahmed Fırac. Kuveyt.

- KASAR, Veysel (2013). "Allah'ın Adalet ve Hikmeti Bağlamında Engellilik Problemi". *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. (29). 63-104.
- KATİP ÇELEBİ, Mustafa b. Abdulah (2010). *Süllemu'l-Vusul ila tabakati'l-Fuhûl*. (Cilt. 1-6). thk: Mahmud Abdulkadir el-Arnaut. İstanbul. IRCICA.
- KAZANCI, A. Lütfi (1989). 'Akra b. Habis'. *İslam Ansiklopedisi*. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yay. 285-285.
- KIFTÎ, Cemaluddin Ebu'l-Hasen (1970). *el-Muhammedûn mine's-Şuara ve Eş'aruhum*. thk: Hasen Muammeri. Riyad: Daru'l-Yemame.
- KIFTÎ (1982). *İnbâhu'r-Ruvât alâ Enbâhi'r-Nuhât*. (Cilt. 1-4). thk: Muhammed Ebu'l-Fadl İbrahim. Kahire: Daru'l-Fikr el-Arabî.
- KIFTÎ (2005). *Ahbaru'l-Ulema bi-Ahbari'l-Hukema*. thk: İbrahim Şemsuddin. Beyrut: Daru'l-Kütübî'l-İlmiyye.
- KIRKIZ, Mustafa (2007). "Hakikat ve Mecaz Bağlamında Kur'an'da Engellilik İfade Eden Sözcüklerin Linguistik Analizi". *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. (12:1). 103-117.
- MİZZÎ, Yusuf b. Zeki (1980). *Tehzîbu'l-Kemal*. (Cilt. 1-35). thk: Beşşâr Avvâd Ma'rûf. Beyrut: Muessesetu Risale.
- MÜSLİM, Ebu'l-Huseyn b. Haccâc el-Kuşeyrî (t.y.), *el-Câmiu's-sahîh*, Beyrut: Dârul-Cîl.
- NESÂÎ, Ebû Abdırrahman Ahmed b. Şuayb (1981). *Sünen*. İstanbul: Çağrı Yay.
- ÖZTÜRK Mustafa- Mehmet Suat Mertoğlu (2013). "Zemahşeri". *İslam Ansiklopedisi*. C. 44. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yay. 235-238.
- SAFEDÎ, Salahuddin Halil b. Aybek (2000). *el-Vâfi bi'l-Vefeyât*. (Cilt. 1-19). thk: Ahmed Arnaût. Beyrut: Daru İhyâi't-Turâs.
- SAFEDÎ (2007). *Nukesu'l-Heymân fi Nuketi'l-'Umyân*. tlk: Mustafa Abdulkadir Ata. Beyrut: Daru'l-Kutub İlmiyye.
- SAFEDÎ (1998). *A'yânu'l-Asr ve A'vânu'n-Nasr*. (Cilt. 1-5). thk: Ali Ebu Zeyd vd. Beyrut: Daru Fikri'l-Muâsır.
- SANCAKLI, Saffet (2006). "Hz. Peygamber'in Engellilere Karşı Bakış Açısının Tesbiti". *Dinbilimleri AAD*. (VI/2). 36-72
- TABERÎ, Muhammed b. Cerir (h.1387). *Târîhu'r-Rusul ve'l-Mulûk*. (Cilt. 1-11). Beyrut: Daru Turâs.
- TABERÎ (h.1407). *Tarihu Taberi*. (Cilt. 1-5) Beyrut: Daru Kutubi'l-İlmiyye.
- TEZCAN, Münir (2006). *Kur'an'ın Engellilere Yaklaşımı ve İslam'ın Engellilere*

Tanıdığı Kolaylıklar. Yüksek Lisans Tezi. Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi.

TEZCAN, Münir (2007). "Kur'an'ın Bedensel Engellilere Yaklaşımı". *KSÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi*. (10). 137-186.

TOPUZOĞLU, Tefik Rüştü (1994). "Ebü'l-Esved Zâlim b. Amr b. Süfyân b. Cendel ed-Düelî". *İslam Ansiklopedisi*. C. 10. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yay. 311-313.

UMERÎ, Ekrem b. Ziya (2009). *Asru'l-Hilâfe er-Râşide*. Riyad: Mektebetu'l-Ubeykân.

YAZIR, Elmalılı Hamdi. (t.y.). *Hak Din Kur'an Dili*. İstanbul: Eser Kitabevi.

YÜCEL, Ahmet (1999). "Ebû Bekr Muhammed b. Sîrîn el-Basrî". *İslam Ansiklopedisi*. C. 20. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yay. 358-359.

ZEHEBÎ, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed (1985). *Tezkiretu'l-Huffâz*. (Cilt. 1-4), Beyrut: Daru'l-Kütüb el-İlmiyye.

ZEHEBÎ (1993). *Siyer-i A'lami'n-Nubelâ*, (Cilt. 1-23). thk: Komisyon, , Beyrut: Muessesetu'-Risale.

ZEHEBÎ (1993). *Tarihu'l-İslam ve Vefâyâtu'l-Meşâhîri ve'l-A'lâm*. (Cilt. 1-52). thk: Ömer Abdusselam et-Tedmuri. Beyrut: Daru'l-Kutub el-Arabi.

ZEHEBÎ (2003). *Tarihu'l-İslam ve Vefâyâtu'l-Meşâhîri ve'l-A'lâm*. (Cilt. 1-15). thk: Beşşar Avvad Ma'rûf. b.y: Daru'l-Ğarb el-İslamî.

ZEHEBÎ (1985). *Siyer-i A'lâmi'n-Nubelâ*. (Cilt. 1-15). thk: Komisyon. b.y: Muessesetu Risale.

ZİRİKLÎ, Ebû Gays Muhammed Hayrüddîn (1980). *el-A'lâm*. (Cilt. 1-8). Beyrut: Dâru'l-İlm li'l-Melâyîn.

ZİRİKLÎ (2002). *el-A'lâm*. (Cilt. 1-8). 15. Baskı. Beyrut: Dâru'l-İlm li'l-Melâyîn.

DISABLED PEOPLE FROM THE PERSPECTIVE OF THE CONTRIBUTIONS TO CONSTRUCTION ISLAMIC CIVILIZATION

✉ İlyas AKYÜZOĞLU^a

Extended Abstract

One of the biggest difficulties in the social sciences is the attempt to describe the term “civilization” in a clear way, by clearly describing its contents and limitations. Although this difficulty of describing, we can describe the civilization briefly is, “all of the material and spiritual efforts of mankind to make that human life on the earth, beautiful, liveable and sustainable”.

The magnificence and power of civilizations is measured by the material and spiritual values that they produce. We can say that while material values represent power in general, spiritual values represent magnitude. When we look at, the past and present civilizations in the world, we can see that civilizations, which can not protect their material power in general, can not protect their existence. The Islamic civilization is still alive, although it has lost its material power. Because the Islamic civilization has risen above spiritual values, and the material power obtained subsequently. At the beginning of the things that make Islamic civilization valuable and powerful comes to look at the mankind most respectable being created by Allah. Human beings are valuable because they are human beings. The human is can not discriminated because of his language, nation, color or disability.

In studies dealing with disabled people, usually the following method is followed: First of all, the definition of disability, the types of disability, legal status of them, the problems of the disabled people, developments and improvments about disabled people in historical process. Finally, the examples of the disabled people in history and the researches are ends.

This method which researchers deal with in their studies about disabled

---

^a Asst. Prof., Yalova University, ilyasakyuzoglu@gmail.com

people, reflects a categorical way of thinking and a discriminatory perspective that we think absolutely no desire any researcher. Whereas, the word of “disability” is a concept that must be used to describe and to refer to that individual's disability, not for discriminatory expressions. The discriminatory and exclusionary approach is the most evident indicator of undeveloped societies.

In this regard, the measure of being a developed society is to accept the disabled as a normal individual. It is possible to see the many examples of this in the social structure that Prophet Muhammad established. Indeed, the Islamic civilization that the Prophet Muhammad laid the foundation of, has shed light on humanity for centuries, taught justice and virtue to the world, allowed that all societies with different colors, races and beliefs had to taste the honor of human life. The most important feature that distinguishes Islamic civilization from others is that it accepts human beings as the most valuable being created by Allah. Every person who does not cause corruption on the earth is respectable in Islam; his race, color, disability do not cast a shadow on this respectness.

The Qur'an states that people are created to serve Allah and human being is not created in vain and will not be left unattended throughout his life on earth. The Earth is a test site for them, and as long as they live, they will be tested in various ways (sometimes with their souls and sometimes with their goods). To act in accordance with the purposes of creation in the world of test is the only way for the believers to the salvation and reach the consent of Allah. Because they were created by Him and will also be to Him.

If a believer wants to be considered successful in the world of test (world life), firstly he must believe in Allah and the judgment day. Then he must promote the people for virtue and prevent them from vice. He should be in race with other people for goodness. These criteria apply to all believers who are male, female, disabled and non-disabled, and only then they will have access to Allah's sake and will enter heaven.

According to the Islamic thought, the value and superiority of people in front of Allah is related to their sincerity. The thing that makes people valueless and worthless in front of Allah is their disbelief. The prophet Muhammad emphasized in his hadiths that is not the appearance or property of what determines the value of people in the presence of Allah, “Allah doesn't look at your image and your goods, but he will look at your hearts and what you do.”

The Qur'an doesn't categorically approach the disability and doesn't consider

---

them different from other people who don't have any disabilities in terms of rights and responsibilities due to their deficiency. In addition, the terms about disability in the Qur'an are also mentioned but most of them are figuratively and have been used for those who resist faith. For example, summ/deaf words in eight places, umy/blind words in seventeen places, bukm/dumb word in one place was used in the figurative sense to criticize the disbelievers.

Thanks to this point of view, despite of many disabled individuals who have different disabilities live integrated with society and have made important contributions to the development and progression of Islamic civilization.

Our article is also a production of reflection this thoughts. The disabled people in the Islamic civilization are the inseparable part of the social structure. With this approach, disabled people in Islamic geography have participated in collective gatherings at the maximum level and have made great contributions to the construction and promotion of their productivity and civilization. Some, have brought about permanent effects in the military and political scene, some in religious and human sciences, and for the later generations they have been horizon-opening examples.

Keywords: Islamic History and Arts/Islamic History, Disabled People, Islamic Civilization, Political and Military Scene, Science of Religious and Humanities.

